

Egy dombormű születése¹

Botos Katalin

evmkabor@gmail.com

Beérkezett: 2019. február 26. Elfogadva: 2019. március 14.

Csongrád városa – díszpolgára² kezdeményezésére – domborművel állít emléket az 1944-45-ben megaláztasszonyoknak.

Egy évtizedekkel ezelőtt olvasott vers idéződik fel bennem. Szerzőjét nem tudom felidézni. Magyar költő írása volt, erre pontosan emlékszem:

„Emberben az embert becsüljed,
úgy szánjad, mint egy sebesültet,
tudod, a legtöbbnek sorsa gyász

/.../

Nem az a gyilkos, aki embert öl,
Hanem aki megaláz.”

E sorok mélyen belém vésődtek. Mindig érzékeny voltam a megaláztatásra, nőként különösen. Sokszor elgondolkodtam azon, hogy emléket állítottunk már a Don-kanyarban és az Isonzónál, háborús halottainknak. Ápoljuk itthon a német, a szovjet katonasírokat is. Megértettük (talán), hogy minden elesett – bármelyik oldalon állt – valójában áldozat volt... De nem igazán emlékezünk meg azokról az asszonyokról, akik erőszak martalékai lettek. Maguk a szenvedő alanyok is igyekeztek a megtörténeteket elfelejteni, magukba zárni. Már amennyire lehet. Szégyelleni való dolog volt. Mintha ők tehettek volna róla. Holott a következményeit sokszor egy életen át viselték. Aligha tudták kitörölni emlékezetükből. Nehéz meghalni; de megaláztasszonyok tovább élni még nehezebb. Nem csak a testet, de a lelket is tönkre teszi a megaláztatás. Hazánkban számosan élnek, akiknek a családjában hasonló eset megtörtént. Nemigen emlegetik, de azért fájón őrzik e titkokat. Aki látta Skrabsky Fruzsina erről készült filmjét, esetleg olvasta Polcz Alain: „Asszony a fronton” vagy a Stella Kuylenstierna–Andrássy grófné „Ég a pusztá” című könyvét, vagy megnézte az Aurora Borealis c. magyar filmet, annak van róla fogalma, hogy mit jelentett 1944-45 a magyar asszonyoknak.. (A svéd diplomatafeleség könyve 1948-ban Stockholmban jelent meg, s csak 2015-ben adta ki a Corvina magyar fordításban. Polcz Alain könyve először 1991-ben jelent meg, nyomban két fontos irodalmi díjat is elnyerve. Mészáros Márta filmjét meg 2017-ben mutatták be.)

1 Az emléktábla a csongrádi Tari László Múzeum falán van elhelyezve, avatása 2019. február 24-én, a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából volt.

2 Botos József

Hazánkat mint megbüntetendő utolsó csatlóست kezelték a szovjet csapatok, s ez az atrocitások mértékében is kifejezésre jutott. Az Alföldön először Malinovszkij marsall csapatai gázoltak keresztül 1944-ben, előőrseik Csongrádnál keltek át a Tiszán, majd a Tolbuhin marsall vezette csapatok dél felől, Mohácsnál jutottak át a Dunántúlra. Ezekben – mint ezt Andrassy Stella grófné is megemlíti memoárjában – büntetőszázadba terelt bűnözők is voltak. Ezek olyan brutalitásokat követtek el, hogy szinte hihetetlen. De oly mértékben tabuként kezelte az erőszakoskodások tényét a hatalom, hogy a kommunizmus idején ezt a témát nem lehetett felemlíteni. A felszabadítókat csak glóriában lehetett bemutatni. A jó orosz katonát, kisgyermekkel a karján...

Tartozunk az igazságnak, hogy valóban voltak emberséges orosz katonák. Ezt saját családom emlékeivel is alá tudom támasztani. Aradon, 1944 karácsonyán hétgyermekes nagyanyáméknál a családdal együtt ünnepelt 17 orosz katona, akik szereztek karácsonyfát és ételmet is. (Feltehetően, zabrálással...) De a nagynénéimet nem bántották egy ujjal sem. Sőt, az egyik kérte is a szép Gabi tantit, hogy várjon rá, visszajön, elveszi feleségül. (Természetesen, nem tért vissza...) Aradon 1944 decemberében a reguláris hadsereg jobban kézben tartott csapatai teleltek, egy „baratív” átállt országban, ahol nem engedték teljesen szabadjukra a katonákat.

De nem ez volt az általános. Csongrádra bizony nem ilyen csapatok érkeztek 1944 őszén. A durva erőszak volt általános. A városban hírhedt-híres történet, a mámai kompnál történt átkelés, ahol a *révészt és öt fiát* a révész felesége szeme láttára lőtték agyon az oroszok, mert – úgymond – késlekedésével kockáztatta az offenzíva sikerét... (Az egyetlen életben maradt kisfiú az anyja szoknyája alatt bújt meg. Soha nem lett belőle normális ember.) Az anyját nem érte *más* bántódás: a csapatoknak a parancs szerint rohanni kellett előre. A történetet – mint más, Csongrádot és a csongrádi asszonyokat ért atrocitást is – Botos Katalin: „Csongrád, a Körös-torok ősi városa” c., 2018-ban a Kairosz kiadónál megjelent könyve idézi. A város akkori történetéről azonban ugyancsak 2018-ban megjelent egy másik fontos könyv is, a Ferences Kiadónál, Király Kelemen: „Naplóm 1944–47” címmel. Ebben a szerzetes előljáró a szemtanú hitelességével rögzíti az adott időkből történt csongrádi eseményeket. Beszámol a városban történetekről, a kényszermunkáról, a rablások és erőszakoskodások soráról.

Az embereket, asszonyokat is kényszermunkára vitték. A Fő téren gyűjtötték össze a nőket, 15–60 éves kor között. Több mint ötezren voltak. A Tisza mellé hajtották a csapatot. A felrobbantott hídnál összegyűlt tutajokat kellett kivonszolniuk. Szívet tépő látvány volt, ahogy rossz ruházatban, hidegben fogták a kötelet a szerencsétlen asszonyok. Olykor belecsúsztak a vízbe, s a katonák csak röhögtek rajtuk. Holttesteket is hozott a víz. Azokat kihalászták, s a páter, aki velük volt, eltemette. Emberségesen. Ha orosz volt, ha magyar. Aztán az asszonyoknak répafieldre, krumplifieldre kellett menni, robotolni, tekintet nélkül arra, hogy kicsi gyermekük volt-e otthon. A magukra maradt házakat meg – megszállók s hazai aljanép vegyesen – fosztogatták. A páter a csoszogni alig tudó, templomjáró öregasszonyokat bízta fel, hogy az utcánkat járván, nézzenek be minden házba, nincsen-e ott ellátatlan kisgyerek. Így a lopni szándékozók is megzavarták... Nagy bátorsággal ment el ekkor Király Kelemen a szovjet parancsnokhoz emberségesebb bánásmóddért könyörögni. Ennek eredményeképpen három év alatti gyerekekkel otthon maradhattak az asszonyok.

Családi legendáriumunkból tudunk ezzel kapcsolatban számos történetet. A Nagyboldogasszony templom mögötti iskolába az asszonyokat berendelték „krumpli-pucolásra”. Ehelyett azonban tömeges megerőszkolásukra került sor, fiatal és idősebb asszonyokat sem kímélve. A családukból a hadiözvegy fiatalasszony helyett a nagymama ment el. Más alkalommal – amikor jöttek oroszok a házhoz nőt hajkurászni – a hátsó kapun menekült ki a fiatalasszony, akit a szomszéd kemencéjében rejtettek el. Nem jutott eszükbe az oroszoknak ott keresni. Kormosan, reszketve érkezett haza, két kis gyermekéhez. Máskor egy nő egy egyedül jövő katona előtt a padlásra menekült, felhúzza a létrát. Felkapaszkodni az orosz nem mert, mivel fölülről könnyen agyon üthették volna. Volt a családi titkos történetek szerint olyan eset, hogy egy távoli rokon, a város erős molnára, a szép szőke feleségét leteperő orosz fejét csapta szét. Elásták a hullát, de a házaspár csakhamar behalt a lelkiismeret-furdalásba. Hívó keresztények voltak ugyanis. És hát a félelemben. Hiszen, ha kitudódik valahogy a dolog, akasztás várt volna rájuk.

Az erőszakoskodásoknak nemi betegségek és terhességek lettek a következményei. Pozsár polgármester – aki a krónikás Király Kelemen szerint is minden szempontból igen tisztességesen látta el hivatali feladatát – egy küldöttséggel átment a szomszédos Szentesre, melynek kórháza is volt, s kérte, hogy az ottani orvosok segítsenek a szerencsétlen áldozatokon. 260 leány és asszony írásbeli kérelmét vitték magukkal. Az áldozatok között

több mint húsz 10-12 éves kislány is volt. S még hányan voltak, akik nem merték a nyilvánosság elé tárni a velük történeteket! Az azonban köztudott, hogy a csongrádi orvosok a későbbiekben is éveken át kezelték a nemi betegséggel küszködő lányokat, asszonyokat.

Érdekes megjegyezni, hogy Pető Andrea szerint, aki a nők elleni erőszak témáját kutatja, az egész kelet-európai térségben csak Magyarországon volt működőképes közigazgatás, amely (az ő megfogalmazása szerint) törvényes jogi eszközökkel gátat tudott állítani a tömeges erőszakolások elé. Pontosítanunk kell azonban a csongrádi – és egyéb magyar – tapasztalatok alapján ezt az állítást. Valamelyes jogi védelem – a feljelentés lehetősége – ugyan valóban megvolt, de nem igazán lehetett megakadályozni a nagyobb atrocitásokat. Felemlenem meg aztán egyáltalán nem volt érdemes. (Bár ezt annak idején a hercegprímás Mindszenty megkísérelte. De tudjuk, mi lett az ő sorsa.) A szentesi, magyarul kiválóan beszélő GPU-s tiszt is azzal hárította el a panaszt, hogy Magyarország volt az utolsó csatlós, és ezért a népnek viselnie kell a következményeket. Szegény magyar nép...

Hadd folytassam azonban a történetet néhány kevésbé sötét képpel. A ferences páter beszámolt róla, hogy volt a kényszermunkára berendelt asszonyoknak egy idősebb orosz ezredes parancsnokuk, aki mellett biztonságban voltak. Sőt, este, amikor az asszonyok-lányok lefeküdtek az odahozott szalmazsákjaikra, azt mondta, hogy „még nem mondták el az esti imájukat, nem hallottam a szép éneküket...” Vagyis, még a kommunizmus se tudta teljesen kiölni a vallásosságot. Volt egy olyan eset is, amikor egy orosz katona egyházi házasságot kívánt kötni egy csongrádi leánnyal, amit aztán az itteni a parancsnokság akadályozott meg. (Ha szovjet katona – elsősorban tiszt – külföldön intim kapcsolatba került valakivel, azzal a szeretett nő munkatáborba hurcolását, illetve saját életét is kockáztatta.)

Volt olyan eset is, amikor a csongrádi furfang segített megmenekülni az asszonyoknak. Ezt is saját családom legendáriumából tudom. Az egyik tanyai gazdához betörték az oroszok, nőket követelve. A gazda már jó előre felkészült ilyesmire, hallván, mik történnek a környéken. Két leányát egy nagy fenék nélküli hordóba rejtette, amikor jöttek. Persze, a kamrába menve meglátták a hordókat, s mondták, az akár rejtekhely is lehet. Már hogy lenne, – mondta a gazda, hiszen bor van bennük!! Lopóval kiszívattott egy jó adagot, s a katonák megitták. Elmentek. Hát hogyan is történt? Úgy, hogy a lányok korszót tartottak a kezükben. Abból szívta ki az apa a bort.

A kép azonban egy-kettőre teljességgel elhomályosul, ha meggondoljuk, hogy az erőszak nemcsak 1945-ben és nemcsak nálunk, Magyarországon jelent meg. Az első világháború után Hollandiában adtak ki könyvet a német katonák által elkövetett gyalázatosságokról, erőszakolásokról. A II. világháború után Németországban több százezer nő esett áldozatul az erőszakoskodásoknak. És látni kell, hogy nemcsak az oroszok követtek el ilyesmit. Emlékezzünk Alberto Moravia Egy asszony, meg a lánya c. könyvére vagy az ebből a Sofia Lorennel készült híres filmre. S gondoljunk a rendszerváltás körüli időkre, a balkáni háborúra, a bosnyák asszonyok meggyalázására. Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy voltak bordélyok a náci haláltáborokban is. Annak ellenére, hogy létezett a német hadseregben a „vérvédelmi törvény”, ami elvileg tiltotta a nem árjakkal létesített nemi kapcsolatot... Nem irodalmi forrást, hanem saját, személyesen szerzett információt oszthatok meg, ha elmesélem, hogy a ház, amelyben a háború alatt laktunk a szüleimmel, korábban egy zsidó családé volt, akik lányukkal együtt Auschwitzba kerültek. (Gyerekfejjel láttam karjukon a tetovált számot.)

Az anya sok-sok éjszakán át üvöltött álmában, édesanyám szaladt át a szomszéd szobába, megnyugtatni. Túléltek a háborút. Csontsoványan jöttek haza. Jellemző sorsfordulatok: odaköltöztek hozzánk a kitelepítési parancs elől, egykori tulajdonukba, amit „természetesen” addigra már elvettek tőlük a kommunisták. 16 éves lányuk kifejezetten egy göndör, fekete hajú szépség volt. Ő a táborban a tiszti bordélyban „szolgált”. Így élte túl a koncentrációs tábort. Fiatalon, 33 évesen halt meg, rákban.

A csongrádi szoboravatón még találkozhattunk olyan polgárral, akit édesanyja ilyen körülmények között foganva nevelt tisztességes magyar polgárrá.

A nők elleni erőszak áldozatainak emlékére készült dombormű Csongrádon nem a szörnyűségek felidézésére született. Az alkotás, Máté Hunor és Losonczy Áron műve mélységes humánusról tanúskodik. A felirat szövege a Jelenések könyvéből való: „Az Isten letöröl szemükből minden könnyet...” A mű az akkor, 1944-45-ben, a városban áldozatul esett nők előtt hajt fejet. De egyben *minden női mivoltában megalázott és a megaláztatástól szenvedő asszonynak meg kívánja adni a tiszteletet*. Az emlékezés, de a megbékélés jegyében. A jövő felé irányuló gesztus, amely az emberi, női méltóság feltétlen tiszteletén alapul.

Irodalom

Botos Katalin: Csongrád, a Körös-torok ősi városa. Kairosz, 2018

Király Kelemen: Naplóm, 1944-1947 Ferences Kiadó, 2018

Polcz Alaine: Asszony a fronton, Jelenkor, 2017(Első megjelenés: 1991)

Stella-Kuylenstierna-Andrássy: Ég a pusztá Corvina Kiadó, 2015 (Első megjelenés svédül: 1948)